

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ **базової і повної середньої освіти**

Загальна частина

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (далі - Державний стандарт) визначає вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Зміст базової і повної середньої освіти створює передумови:

для всебічного розвитку особистості і визначається на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи;

для надання навчанню українознавчої спрямованості, що безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва тощо;

для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій школі, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів.

Особлива увага приділяється практичній і творчій складовим навчальної діяльності. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мови і літератури, суспільствознавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології, що є органічним продовженням змісту відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Зміст освітньої галузі структурується і реалізується в системі відповідних навчальних предметів та курсів, програми яких затверджує МОН.

Основна школа забезпечує базову загальну середню освіту, що разом із початковою є фундаментом загальноосвітньої підготовки, формує в учнів готовність до вибору і реалізації шляхів подальшого

здобуття освіти. Зміст освіти на цьому ступені є єдиним для всіх учнів; особистісно орієнтований підхід здійснюється через варіативність методик організації навчання залежно від пізнавальних здібностей, а також через факультативні курси.

У старшій школі навчання, як правило, є профільним. У зв'язку з цим зміст освіти і вимоги до його засвоєння диференціюються за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний, зміст якого визначають програми затверджені МОН, та академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика у хіміко-біологічному профілі), а також здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не визначилися щодо напрямку спеціалізації.

Базовий навчальний план

Базовий навчальний план основної і старшої школи охоплює дві складові: інваріантну та варіативну.

Інваріантна складова передбачає дотримання всіма навчальними закладами, що надають загальну середню освіту, єдиних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів. Варіативна складова спрямована на забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти.

Під час складання типових навчальних планів для учнів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв і колегіумів дозволяється перерозподіляти між освітніми галузями до 15 відсотків навчального часу, визначеного інваріантною частиною Базового навчального плану.

Змістове наповнення освітніх галузей інваріантної складової визначається Державним стандартом.

Змістове наповнення варіативної складової формується навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, типу закладу, індивідуальних освітніх потреб учня.

В основній школі навчальні години варіативної складової використовуються головним чином для загальноосвітньої підготовки учнів, індивідуальних занять та консультацій, факультативного навчання.

У старшій школі, у тому числі в сільських однокласних школах, де створюються різнопрофільні навчальні групи учнів, за рахунок варіативної складової здійснюється профільне навчання. Години цієї складової можуть використовуватися також для вивчення предметів за вибором учнів, факультативних занять тощо.

На основі Базового навчального плану МОН розробляє типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів. У типових навчальних планах визначається перелік навчальних предметів і курсів, відповідно до змісту освітніх галузей, кількість годин, відведених на їх вивчення у кожному класі. Типові навчальні плани можуть відображати різні варіанти структурування, інтеграції та розподілу навчального змісту за роками навчання в межах годин, визначених Базовим навчальним планом. На основі типових навчальних планів навчальні заклади складають робочі навчальні плани, в яких конкретизується варіативна складова освіти з урахуванням особливостей організації навчально-виховного процесу.

Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів II-III ступенів

(розподіл навчального часу між освітніми галузями)

Освітні галузі	Загальна кількість годин								
	II ступінь (5-9 класи)			III ступінь (10-12 класи)			II+III ступені (5-12 класи)		
	тиж- день	рік	від- сот- ків	тиж- день	рік	від- сот- ків	тиж- день	рік	від- сот- ків
Інваріантна складова									
Мови і літератури	42	1470	27	19	665	19	61	2135	23,9
Суспільство- знавство	12	420	7,7	10	350	10	22	770	8,6
Естетична культура	8	280	5,1	2	70	2	10	350	3,9
Математика	20	700	13	8	280	8	28	980	11
Природознавство	26	910	16,7	13	455	13	39	1365	15,3
Технології	8	280	5,1	6	210	6	14	490	5,5
Здоров'я і фізична культура	17,5	612,5	11,4	9	315	9	26,5	927,5	10,4
Разом	133,5*	4672,5	86	67	2345	67	200,5	7017,5	78,6
Варіативна складова									
Додаткові години на освітні галузі, предмети за вибором, профільне навчання, факультативи, індивідуальні заняття та консультації	21,5	752,5	14	33	1155	33	54,5	1907,5	21,4
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	130	4550		90	3150		220	7700	
Разом (загальне навчальне навантаження)	155	5425	100	100	3500	100	255	8925	100

* Години фізичної культури освітньої галузі "Здоров'я і фізична культура" не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, у спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Характеристика освітніх галузей

1. Освітня галузь "Мови і літератури"

Мета - формування комунікативної і літературної компетенції, що базується на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо.

Зміст освітньої галузі ґрунтується на принципі наступності між початковою, основною і старшою школою, враховує мовну та літературну підготовку учнів початкової школи.

Освітня галузь "Мови і літератури" складається з мовного і літературного компонентів, кожен з яких має свої складові. Зокрема, до мовного компонента входять: українська мова, мови національних меншин, іноземні мови, а до літературного - українська, зарубіжна, рідна (якщо вона не є українською) література (літературна освіта).

Кожен з компонентів та їх складові містять кілька наскрізних змістових ліній. Змістовими лініями мовного компонента є мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна (стратегічна).

Мовленнєва лінія забезпечує вироблення і вдосконалення вмінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письма); мовна - засвоєння системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; соціокультурна - засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку; діяльнісна (стратегічна) - формування загально-навчальних умінь і навичок, опанування стратегій, що визначають мовленнєву діяльність, передусім спрямованих на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем. Зазначені змістові лінії формують комунікативну мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну (стратегічну) компетенцію особистості.

Змістовими лініями літературного компонента є аксіологічна, літературознавча, культурологічна.

Аксіологічна лінія забезпечує опрацювання художнього твору у єдності його етичних та естетичних вимірів, спрямованість роботи над текстом на формування ціннісних орієнтацій і розвиток творчих здібностей особистості; літературознавча - засвоєння основних теоретико- та історико-літературних знань і розгляд твору у контексті літературного процесу; культурологічна - усвідомлення літератури як складової частини духовної культури українського та інших народів. Ці змістові лінії формують літературну компетенцію учнів.

Зміст мовного компонента. Українська мова, мови національних меншин, іноземні мови формують в учнів стійку мотивацію до вивчення мов, забезпечують усвідомлення функцій кожної з мов у навчальному процесі і в суспільстві; виховують повагу до української мови як державної та до інших мов; розширюють та активізують словниковий запас учнів з урахуванням тих груп слів, усталених висловів, що відображають реальне життя народу, мова якого вивчається, особливості його життєвого досвіду, історії, культури; сприяють формуванню толерантного ставлення до різних народів, розумінню важливості оволодіння іноземною мовою і потреби користуватися нею як засобом спілкування в різних сферах, розвитку в учнів мовних, інтелектуальних і пізнавальних здібностей; формують гуманістичний світогляд, моральні та естетичні переконання, національні та загальнолюдські цінності.

Зміст літературного компонента. Українська література, зарубіжна література, літератури національних меншин передбачають формування потреби і відповідних навичок у читанні художньої літератури; створення на основі засвоєних літературних знань оптимальних умов для всебічного розвитку і реалізації особистості; формування національних і загальнолюдських цінностей; залучення учнів до найкращих здобутків духовної культури.

Основна школа

Зміст мовного та літературного компонентів в основній школі спрямований на досягнення належного рівня сформованості вміння користуватися мовними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності, читати та усвідомлювати прочитане; залучення до художньої літератури, а через неї - до фундаментальних цінностей культури; формування гуманістичного світогляду особистості, розширення її культурно-пізнавальних інтересів, виховання в учнів любові, поваги до традицій свого народу та толерантного ставлення до культурних традицій інших народів.

Завданнями освітньої галузі в основній школі є:

формування стійкої мотивації до вивчення української, іноземних мов, мов національних меншин, української, зарубіжної літератур, виховання відчуття краси і виразності рідного слова, поваги до української мови та інших мов;

ознайомлення з мовною системою та формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок;

вироблення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо) і в різних сферах спілкування (особистісна, публічна, освітня);

формування комунікативної компетенції;

ознайомлення з найвизначнішими досягненнями художньої оригінальної та перекладної літератури;

розвиток умінь сприймати літературний твір як явище мистецтва;

формування читацької та мовленнєвої культури, творчих здібностей, культури полеміки, критичного мислення, самостійного аналізу та оцінювання прочитаного;

формування гуманістичного світогляду, духовного світу людини, її моральних та естетичних цінностей, особистісних рис громадянина України, який сприймає і поділяє національні та загальнолюдські цінності, відчуває свою приналежність до європейської спільноти.

Мовний компонент
Українська мова. Мови національних меншин
Мовленнєва лінія

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Загальні уявлення про мовлення як засіб спілкування, пізнання і впливу; сфери спілкування; усне та писемне мовлення. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Ситуація спілкування. Культура мовлення. Правила спілкування.	Знання про усне та писемне мовлення; вміння орієнтуватися у мовленнєвій ситуації, сферах спілкування, осмислювати, планувати і реалізувати задум висловлювання, удосконалювати його.
Мовленнєвий етикет. Типи мовлення. Стилї мовлення. Жанри мовлення	Вміння і навички в усіх видах мовленнєвої діяльності: володіння різними типами і стилями мовлення з урахуванням ситуації спілкування, дотримання правил спілкування.
Аудіювання Сприймання на слух, розуміння текстів, що належать до різних типів, стилів і жанрів мовлення, ступінь складності яких відповідає віковим особливостям учнів та етапу навчання	Уміння уважно слухати текст, розуміти, запам'ятовувати з одного прослухування його зміст, визначати тему та основну думку твору, оцінювати почуте, помічати особливості мовної форми
Говоріння Переказування (докладне, стисле, вибіркове), діалогічні та монологічні висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення	Уміння переказувати (докладно, стисло, вибірково) вивчені, прослухані або прочитані твори; діалогічні та монологічні висловлювання з урахуванням ситуації спілкування; висловлювати власну думку, аналізувати різні погляди на предмет обговорення, дотримуючись мовних, етичних та етикетних норм; удосконалювати власне мовлення
Читання Формування, розвиток техніки читання вголос та мовчки, розуміння самостійно прочитаних текстів, що належать до різних родів літератури, стилів, типів і жанрів мовлення; види читання	Уміння читати вголос та мовчки за визначеними програмою нормативами; запам'ятовувати; висловлювати власну думку про прочитане; самостійно працювати з текстом; користуватися різними видами читання
Письмо Побудова письмових текстів (монолог, діалог) різних	Уміння письмово переказувати (докладно, стисло, вибірково), самостійно створювати письмові тексти, висловлювати в них

типів, стилів і жанрів

власну думку про певну подію, ситуацію, прочитаний твір, дотримуватись вимог до мовлення, вдосконалювати написане

Мовна лінія

Фонетика. Орфоепія. Графіка

Звукова система мови

Знання звуків мови та алфавіту

Складоподіл. Наголос. Сильна та слабка позиції звуків у слові та позначення їх на письмі. Алфавіт. Звукове значення букв. Орфоепічні норми. Орфоепічний словник

Уміння дотримуватися орфоепічних норм у власному мовленні; вільно користуватись алфавітом, орфоепічним словником

Лексикологія і фразеологія

Знання істотних ознак

Лексичне значення слова. Однозначні і багатозначні, стилістично та емоційно нейтральні і стилістично та емоційно забарвлені слова. Пряме і переносне значення слова. Групи слів за значенням.

лексикологічних понять і фразеологізмів; уміння розрізнявати пряме і переносне значення слова, стилістично та емоційно нейтральні і стилістично та емоційно забарвлені слова, групи слів за значенням, походженням, сферою використання.

Синоніми та антоніми (лексичні та контекстуальні), омоніми.

Уміння використовувати слова і фразеологізми відповідно до лексичного значення, умов і завдань спілкування; тлумачити лексичне значення загальноживаних слів і фразеологізмів, добирати до них синоніми та антоніми; з'ясовувати етимологію окремих слів; користуватися словниками різних видів

Групи слів за їх походженням, сферою вживання. Фразеологізми, їх лексичне значення, стилістична приналежність, роль у мовленні, різновиди

Етимологія слова

Словники (тлумачний, синонімів, антонімів, фразеологічний, етимологічний та іншомовних слів)

Уміння пояснювати значення слова за допомогою аналізу його будови; розрізнявати словозміну та словотвір; правильно і стилістично

Будова слова. Словотвір. Будова слова та значення морфем. Способи творення слів. Морфемний та словотвірний словники

доцільно використовувати слова з урахуванням значення їх морфем; користуватися морфемним та словотвірним словниками

Морфологія

Знання істотних ознак різних

Лексичне та граматичне значення слова. Частина мови. Граматичні характеристики частин мови. Роль частин мови у реченні. Довідники з морфології

частин мови, ролі морфологічних засобів у побудові висловів.

Уміння правильно і стилістично використовувати форми слів, що належать до різних частин мови; користуватися довідковою літературою

Синтаксис

Синтаксичні одиниці, їх види, будова, способи вираження. Синтаксичні засоби, їх роль у побудові висловів. Способи передачі чужого мовлення: пряма та непряма мова.

Уміння пояснити семантику, будову словосполучень, речень різних типів; уміння визначати і будувати синтаксичні одиниці, висловлювати той самий зміст з допомогою різних синтаксичних засобів.

Складне синтаксичне ціле, структура монологічного та діалогічного тексту, засоби зв'язку речень у тексті; "відоме" та "нове" у реченнях тексту. Довідники із синтаксису та пунктуації

Уміння визначати тему, основну думку тексту, структуру, способи зв'язку речень у ньому; складати загальне уявлення про можливий зміст тексту (через ознайомлення із заголовком, анотацією); будувати тематично цілісний, структурований, зв'язний текст; користуватися довідниками

Стилістика

Стилі. Стилістичні можливості мовних одиниць та їх функціонування у мовленні

Уміння комунікативно доцільно використовувати стилістичні можливості вивчених мовних одиниць в усному і писемному мовленні

Орфографія

Фонетичне, морфологічне та інші види написання. Написання разом, окремо, через дефіс. Правила переносу слів. Орфографічні правила; списки слів для запам'ятовування. Орфографічний словник

Уміння правильно писати слова відповідно до вивчених орфографічних правил та словникові слова, перевіряти написане; користуватися орфографічним словником

Пунктуація

Розділові знаки, їх функції. Розділові знаки у простому і складному реченнях. Розділові знаки при прямій мові, діалозі. Довідники з пунктуації

Уміння встановлювати смислові і синтаксичні відношення у реченні для обґрунтування вибору розділових знаків; пунктуаційно правильно оформлювати речення різних видів, діалог

Соціокультурна лінія

Відомості про особливості національної культури, звичаї, традиції, свята; визначних діячів; суспільно-політичні події, державну символіку; побут населення міст, сіл,

Знання особливостей національної культури. Уміння використовувати ці знання та знання, набуті під час вивчення інших предметів, у власному мовленні.

культурно-архітектурні пам'ятки, музеї, театри тощо. Найбільш відомі фольклорні твори рідного народу, лексеми, фразеологізми, афоризми як відображення народного досвіду, особливостей національного характеру, їх етнокультурний колорит

Уміння пояснювати значення слів, найуживаніших усталених виразів, помічати і пояснювати слова і вирази, читати напам'ять найвизначніші народнопоетичні твори, які відбивають особливості матеріальної і духовної культури народу, його світобачення; використовувати їх у своєму мовленні; дотримуватися правил мовленнєвої поведінки відповідно до загальнолюдських норм та національної специфіки культури

Діяльнісна (стратегічна) лінія

Основні загальнонавчальні, творчі вміння як предмет практичного засвоєння.

Уміння застосовувати основні загальнонавчальні, творчі вміння, використовувати їх у різних життєвих і навчальних ситуаціях спілкування.

Основні комунікативні стратегії, стратегії співпраці.

Уміння користуватися основними комунікативними стратегіями

Літературний компонент

Українська література. Зарубіжна література. Літератури національних меншин

Зміст освіти

| Державні вимоги до рівня
| загальноосвітньої підготовки
| учнів

Аксіологічна лінія

Художні тексти різних жанрів та тематики; твори, які репрезентують різні культурно-історичні епохи, літературні традиції народів України та зарубіжних країн.

Знання назв, авторів та змісту художніх творів, рекомендованих для вивчення напам'ять текстів, окремих фактів біографії письменників.

Популярні твори для дітей та юнацтва (літературні казки, детективні, пригодницькі та гумористичні твори, наукова фантастика).

Початкове уявлення про відображення у художньому творі, етичні та естетичні цінності.

Виразне читання художнього тексту, його обговорення з елементами аналізу, розуміння порушених у ньому етичних проблем та окремих художніх особливостей. Усне та письмове висловлювання власної оцінки щодо прочитаного, особистісно-

Уміння виразно, осмислено читати художній текст, виділяти в ньому головну думку; зіставляти зображені у творі етичні та психологічні ситуації з власним життєвим досвідом, відповідно корегувати свої життєві орієнтації, писати творчі роботи різних жанрів

творче його переосмислення

Літературознавча лінія

Теоретико-літературознавчі поняття:
оригінал і переклад;
тема та головна думка твору,
сюжет і композиція, епізод;
мандрівні сюжети, запозичення,
художній образ, художня
деталь, літературний герой,
головний і другорядні герої;
рима, ритм, розмір вірша,
строфа;
портрет, пейзаж, інтер'єр;
епітет, порівняння, метафора,
гіпербола, алегорія,
уособлення;
міф, героїчний епос, народна
казка, легенда, приказка,
прислів'я, загадка;
літературна казка, байка,
балада, вірш, рубаї, поема,
оповідання, повість, роман,
притча;
гумор, сатира

Знання основних теоретико-літературних понять і вміння оперувати ними в процесі читання оригінальних і перекладних художніх текстів; уміння визначати в прочитаному творі тему, основні проблеми, головних і другорядних героїв, художні описи; розрізнати сюжет і композицію, основні жанри.

Початкове уявлення про літературний процес

Культурологічна лінія

Література як складник культури народу, її вплив на формування національної самосвідомості та її місце у світовій культурі. Зв'язок літератури з іншими видами мистецтв.

Відтворення в літературі історії країни, народних традицій, звичаїв, обрядів, духовного пошуку інтелігенції у різні часи.

Світова культура та її загальний розвиток. Взаємозв'язок національної та світової культур.

Літературний твір як явище національної культури та певної культурної доби.

Література як скарбниця духовності, священні книги різних релігій як пам'ятки літератури та духовної культури; відображення національних, конкретно-історичних та загальнолюдських цінностей у художніх творах різних жанрів, їх вплив на суспільне життя

Початкове уявлення про історико-літературну добу, національні, конкретно-історичні та загальнолюдські цінності, відображені у художньому творі.

Уміння визначати специфіку літературного твору у зіставленні з творами інших видів мистецтва

Старша школа

Навчання мови та літератури у старшій школі полягає у подальшому розвитку умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі) забезпечуючи комунікативну компетенцію з іноземних мов на рівні B1+*; заохоченні школярів до читання художньої літератури, ознайомлення з фундаментальними цінностями культури; у формуванні гуманістичного світогляду особистості, сприянні розширенню культурно-пізнавальних інтересів, вихованню в учнів поваги до свого та інших культурних традицій.

* відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти.

Завданнями освітньої галузі в старшій школі є:

формування мотивації до вивчення мови та літератури; пізнання через мову історії, культури народу, естетичних та моральних цінностей; формування духовного світу учнів, світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів;

вироблення вмінь орієнтуватися в потоці різноманітної інформації українською та іншими мовами, знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, застосовувати на практиці відомості, одержані в словесній чи іншій формі;

розвиток умінь вільно спілкуватися у різних ситуаціях; формулювати власну думку, висловлювати почуття щодо життєвих явищ, морально-етичних, естетичних, суспільних та інших проблем; розуміти інших людей, знаходити спільну мову з ними;

подальший розвиток базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок на основі узагальнення і поглиблення знань учнів про мову як суспільне явище;

удосконалення навичок самостійної навчальної діяльності, розвиток інтелектуальних, творчих здібностей учнів.